

אוריאל אופק - ספרות ילדים

מחברי המאמר

מערכת אנשים ישראל

נוצר ב-1/29/2011 | עודכן לאחרונה ב-8/3/2011

אוריאל, עטרה וסבא לונק
משפחת אופק

רקע ביוגרפי

אוריאל אופק נולד בתל אביב ב-30/06/1926, לאם הגננת בחניה פוגל ולאביו, הסופר והמשורר היידי צבי אריה פופיק. גדל בשכונת ברוחב בגבעתיים, למד בבית-החינוך בשכונת ברוחב, בגימנסיה העברית "הרצליה" ובאוניברסיטה העברית בירושלים, שם הוענק לו תואר ד"ר בספרות ילדים.

בגימנסיה "הרצליה" כינו אותו חבריו בשם החיבה "פופיק", וכששירת בפלמ"ח היה זה כבר שמו הרישמי. חברתו בינה דלמן, זוגתו לעתיד, דרשה ממנו לעברת את השם. ישב אוריאל, בנו של פופיק, וחיפש שם שיזכיר את שמו הקודם, ולבסוף בחר את השם "אופק".

אוריאל אופק התגייס לפלמ"ח. שרת בבית הערבה, רמת הכובש וקריית ענבים. עבר קורס חובשים ושימש כמדריך חובשים. בשנים 1944 עד 1949 שירת כחובש גדודי בגדוד הששי של הפלמ"ח, השתתף בקרבות ליל הגשרים, בכיבוש הקסטל, בשייחת לירושלים, בשיירת נבי דניאל ובהגנת גוש-עציון בקיבוץ משואות-יצחק ונפל בשבי הירדני עם נפילת הגוש, שם שהה כתשעה חודשים. עם שוב מהשבי, לא הורשה יותר להשתתף בפעולות קרביות אך שרת במילואים כל השנים.

לאחר שחחר יצא לאור ספרו הראשון, "מעוז עציון", שתואר את קורותיו במלחמת העצמאות ונפילתו בשבי. את יומנו כתב תחילה על קופסאות סיגריות במשטרת בית לחם, ואח"כ על נייר שוקולד וקופסאות שימורים, עד שהגיעו המחברות שנשלחו אליו, והיומן קיבל את צורתו הסופית. ביומן אף מופיעות קריקטורות מתקופת השבי, אותן צייר אוריאל אופק. חלקו הראשון של היומן הוברח מן השבי בכליו של אחד הפצועים שחזר מוקדם יותר.

במשך חודש ימים לא ידע הישוב בארץ מי מאנשי הגוש ולחמיו נותר בחיים, מי נפצע ומי איננו עוד. אוריאל נאלץ להכין רשימה של כל הפצועים, ואת עצמו לא כלל בה, כי לא היה פצוע. השבויים הבריאים ששהו במשטרת חברון, לא רשמו אותו, כי הוא לא היה ביניהם. וכך הגיעה הבשורה המרה לארץ כי אוריאל אופק נהרג בקרבות גוש עציון. המשפחה ההמומה סירבה להאמין, ובאמת, כעבור עוד ששה שבועות, כששחררו הנשים והפצועים קשה, התבררה האמת.

אוריאל גם נבחר, על ידי מפקד הל"ה דני מס, להיות אחד החובשים בפלוגת הל"ה שיצאו לעזרת גוש עציון, כששהה במפקדת הפלמ"ח בקרית ענבים. בחר בשם חזק "ש"מכפר מל"ל", ביקש להתחלף אתו, כדי שיוכל לקבל חופשה לעזרת הורים אחרי שיחזור...

בשנת 1952 נשאה לאישה את חברתו בינה, ויחד היו בין ראשוני המשתכנים בשכונת נוף-ים שליד הרצליה.

אופק ערך את העיתון "דבר לילדים" בשנים 1951-1976. בעל תואר דוקטור לספרות ילדים מאוניברסיטת טורונטו. כל שנותיו הוקדשו לכתיבה לילדים ונוער. כתב שירה, תרגם לעברית וחקר את תולדות ספרות הילדים. הניח את היסוד לביבליוגרפיה של ספרות הילדים היהודית, עברית ויידיש, וספרות הילדים העולמית, בשני כרכיו של "לקסיקון אופק לספרות ילדים".

רבים מספריו מבוססים על חוויות ילדותו ונעוריו בשכונת ברוחב ומתארים נופים, איחועים ודמויות מהשכונה בתקופה שקדמה לקום המדינה - הסליק של אלדמע, קרבות בואדי מוסררה, שבע טחנות ועוד.

חתן פרס זאב לספרות ילדים ונער תשל"ו (1976) על ספרו "אין סודות בשכונה".

בין הפזמונים שכתב אוריאל אופק נמצא את שני שירי הנשוא של שני סרטים ישראלים. האחד "מישיח הזקן" ללחן של יוחנן זראי, שיר הנשוא מתוך הסרט "סלאח שבת". השיר השני הוא "שמונה בעקבות אחד" ללחן של חבי זלצר, שיר הנשוא של הסרט אותו כתב אוריאל אופק על-פי ספרה של הסופרת ימימה טשרנוביץ-אבידר.

באותו שבוע שבו הגיש אוריאל אופק את התפטרותו מעיתון "דבר לילדים" לאחר 25 שנות עריכה, תקפה אותו, כרעם ביום בהיר, מחלת-דם ממארת. בשנת 1977 פרסם אופק את ספרו "תמונת דם". הספר מספר את סיפורו האמיתי של אוריאל אופק, ומתאר את אשר עבר עליו בשלוש השנים הגורליות של חייו.

אוריאל אופק הלך לעולמו ב-23/01/1987.

(נערך מתוך "דף המידע של איתמר" ואתר "הפלמ"ח").

ילד מקסים ואהוב, בן ששים

להלן דברים שכתבה עליו אלמנתו, הסופרת והעורכת בינה אופק:

משורר, סופר, מתרגם ועורך. אוהב ואהוב, אוריאל אופק.

בבית קראו לו אורא (ura). אני קראתי לו אור'אלה (urale), גם כשכנסתי. האמת, לא היה אפשר לכעס עליו, כי הוא היה ילד טוב אמיתי. לא ידע להעמיד פנים ולא ידע לזייף, אפילו טיפה.

אורא לא רצה לגדול. הוא היה פיטר פן אמיתי. הוא בגר, אבל נשאר ילד מגודל, שידע לבחור לו את העיסוק המתאים – ספרות הילדים העברית, העולמית והקדומה. כאן לא צריך היה להתעמת עם מלים גסות, עם רוע מכונן ועם אנשים שאפתניים.

מי שימצא בספרים שכתב, או אלה שתרגם וערך, מלים גסות, או מלים "פרטיות" מדי, שיקום. ויקום גם מי שימצא מישהו, שיאמר עליו מלה רעה.

כשהציעו לו להכנס לאקדמיה, חשב והתלבט ימים רבים, עד שהחליט סופית: "למה לי לגדל מרפקים? הרי אף אחד לא מפריע לי לעשות רק מה שאני אוהב. מי שחצה אותי, שיבוא אלי." והרבה מאד הגיש, אליהם הביתה.

הוא היה איש של בית. נכון יותר – איש של חדר העבודה שלו, בקומה השניה. זה היה מקומו הטבעי ושם הרגיש הכי נוח. לא רצה ללכת לשום מקום, לא רצה לנסוע אל מחוץ למדינה שכל כך אהב. לא רצה לאכול במסעדות ולבלות בנשפים ומסיבות. רק להיות ספון בחדר העבודה הגדול והנוח שלו ולעבוד בלי סוף.

כשחלה, הכחיש לגמרי את מחלתו הקשה ולא הסכים לדבר על כך, גם לא אתי. את החפאים, שביקשו לדבר אתו, שלח אלי: "דבר עם בינה, לי אין זמן." וחזר לכתוב במחברות שהביא אתו לבית החולים.

יכול להיות שהמחלה הקשה נעלבה כל כך, שהניחה לו למשך ארבע עשרה שנים תמימות ולא תבעה את גזר דינו, שנחרץ מראש על ידי החפאים לחודש אחד של חיים. אור'אלה נפטר בגיל ששים. ילד מקסים ואהוב, בן ששים.

מאות הספרים שכתב, ערך ותרגם הם המצבה המתאימה לו.

החיוך של אבא שלי

להלן דברים שכתבה עליו בתו, הסופרת והעורכת עטרה אופק:

כל מי שהכיר את אבא שלי, זוכר אותו מחייך. אין פלא: החיוך לא סר מעל פניו אף פעם, מרגע שקם בבוקר ועד שהלך לישון. אף פעם לא נתתי דעתי על כך שיש בזה משהו מוזר או יוצא דופן, עד שבא פעם להרצות על קרבות גוש עציון (שם נלקח בשבי הירדני) באולם ההתעמלות של "תיכון חדש", שבו למדתי, והחבר'ה התפלאו באוזני איך המשיך לחייך כל העת, גם כשדיבר על חברים יקרים שנהרגו לנגד עיניו.

יש כל מיני תיאוריות על אנשים שפניהם קפואות בהבעה אחת נצחית, אבל באשר למסכה המחייכת של אבא שלי, הפירוש די פשוט: הוא לא היה מסוגל להביט על העולם שלא מתוך חיוך; וגם אם בתוך-תוכו לא חייך כל הזמן, אסור היה שאף-אחד יחשוד בכך, גם לא הוא עצמו. עדויות לכך אפשר למצוא בשפע בספרו האישי ביותר, "תמונת דם", שבו התוודה בין השאר כי בהיותו בן שלוש, נהג לשבת על המדרכה ליד ביתו ולשאול עוברים ושבים: "אורי ילד טוב?"

הצורך המתמיד באישור הנכסף הזה לא עבר לו עד יום מותו. למזלו הגדול, זימנו לו החיים עיסוק שבו מותר, ואף יאה, להקרין אמונה מתמדת בטוב, באור, בתקווה, והוא נאחז בו כבקרח הצלה; דרך הכתיבה לילדים, עריכת עיתון-ילדים, תרגום יצירות לילדים ועבודת מחקר מתמשכת על ספרות לילדים ונוער, הצליח להישאר מאושר – תרתי משמע: גם להקיף את עצמו בבעה נצחית של תום ואופטימיות, וגם, הודות לחריצותו העצומה, לזכות באישור הנכסף שהוא טוב. כל מה שאיים על הבעה המחויכת שלו נדחק מיד הצדה, טושטש לבלי הכר ונעלם הרחק מעבר לאופק.

היה נפלא להיות הנסיכה הקטנה של אבא כזה. הוא כתב עלי שירים וסיפורים מאז שנולדתי, וכשידעתי לדבר הפכתי בשבילו לחברה אידיאלית

למשחק: היינו מדברים בחרוזים, ממצאים חיזות מצירות ומשחקי מלים, מדפדפים יחד במאות ספרי הילדים שכיסו את קירות ביתנו ממסד ועד טפחות כמו טאפטים, ולפני השנה היה מספר לי כל כך הרבה סיפורי-ערש בזה אחר זה, עד שבגיל ארבע, בפרץ של בגרות ונדיבות, החלטתי לעשות לו הנחה ולהסתפק בשמונה סיפורים בלבד לערב.

כשלא היה לצדי, עלה מחדר קול תקותקה של מכונת הכתיבה כמו מנגינה מרגיעה, ואם לא – סימן שנרדם או קרא בספר. עיסוקים אחרים נתפסו בעיני כבזבז זמן. לפיכך גם לא התערב כמעט בחיי היום-יום של אחותי הקטנה ושלי. כל עוד הכל בבית התנהל כשורה, בניצוחה הבלעדי והיעיל להפליא של אמא שלם, העדיף להישאר מנותק בבוטת ולא לדעת כלום.

רק בדבר אחד הקפיד מאוד: אסור היה לנ לוקרא "ספרות תועבה". הגדרה זו התייחסה בעיקר לסדרות-פעולה כמו "חשמבה", "קופיקו", "תוכידיס", "החמישייה הסודית" ודומיהם, שנגד מחבריהן יצא בשצף-קצף במאמריו בעיתונים; וכשהעזתי להביא ספר כזה הביתה מהספרייה השכונתית, כדי ליישר קו עם החברה בכיתה, נאלצתי לקרוא ב בגניבה מאחורי עיתון-ילדים או כרך של האנציקלופדיה העברית.

פרט לשטויות קטנות כאלה, עד שהפכתי מילדה לנערה – באמת לא היה ביני אלא זוהר. כשהתחלתי להתבגר, הרגשתי שאבא מתרחק ממני ונשאר מאחור: עדיין שמח כתימד לשוחח על ספרות ילדים, לספר אנקדטות מעבודתו או להשתעשע במלים ובחיזות היגיון, והיו לו כמובן דעות מוצקות על פוליטיקה, אבל מראש היה בחר שאין סיכוי לדבר אתו על שום דבר אחר.

אמא שלי טוענת שהחיים האמיתיים הפחידו אותה פחד מוות, אבל פחדן הוא דווקא לא היה. אדרבא: כחובש בפלמ"ח סיכ עצמו לא פעם תחת אש, וגם שנים רבות אחר כך, כשחלה ועבר טיפולים מכאיבים ומסוכנים, המשיך להתנהג כמו גיבור ולחייך בכל מחיר. בכל מקרה, אי אפשר היה לכעוס עליו. רק לאהוב אותו.

אם בכל הקשור לעבודתו היה מסודר, מעודק וקפדן כמו יקה, הרי בחיי היום-יום היה אסטרונוט לא קטן: קורא "בוא" לשמע צלצל הטלפון, למשל, או מרים את השפופרת בבית ועונה "דבר לילדים שלום". פעם הסיע אותי כהרגלו לתיכון בתל-אביב (גרנו בנף ים) וכשהגיע לעבודה, גילה ששכחתי במושב האחורי פלקט שהכנתי לכיתה. הוא נסע לבית הספר, חיפש אותי בכיתה ט', וכשהמורה שלימדה שם אמרה לו "מר אופק, בתך כבר מזמן לא בחמישית", דפק על דלת כיתה י', שם היפנו אותו לי"א, אלא שהוא לא זכר באיזו מגמה אני לומדת (ביולוגיה. רציתי להיות רופאה).

אבא לא הבין בכסף וגם לא ידע להגיד "לא", שני כישרונות שאמא שלי דווקא התברכה בהם, בלי עין הרע, ובעזרתם תיווכה ביני לבין העולם האמיתי. אלמלא היא, היה בוודאי מכלה את רוב זמנו בעשיית טובות לכל מיני זרים גמורים ("נדוניקים" בפי אמא) שפנו אליו בלי סוף, ולמלם נענה בחפץ לב ובמאור פנים, ואילו אני היינו בוודאי גועים ברעב.

מאחר שלא היה גבול לתשוקתו לעבוד, לקחה אמא את העניינים לידיים ועד מהרה גם מצבנו הכלכלי השתפר. אבל בשנים הראשונות, גם היא עוד לא היתה כזאת מומחית גדולה. בתחילת שנות ה-50 נתקל אבא שלי בספר ילדים אנגלי נידח מאת הסופר קנת גרהם, והתרשם ממנו עמוקות. לא קשה להבין למה; גרהם עצמו העיד כי "זהו ספר של עלומים, בשביל אלה השומרים עדיין על חו העלומים בקרבם"; ואף ששליטתו של אבא באנגלית היתה עדיין רחוקה מלהיות מושלמת, שקד בהתלהבות על תרגומו במשך שנה שלמה, בעזרת מילונים עבי-כרס, ומילא מאות דפים בכתב ידו המעוגל, בדיו ירוק של עט ציפורן.

לספר קרא "הרוח אשר בערבות", וכאשר השלים את מלאכת התרגום, נסע באוטובוס לישראל זמורה והגיש לו בגאווה את כתב היד. זמורה הציץ בדפים, הציץ באבא ואמר בצער: "אוי, אורי, למה לא אמרת לי מראש? ממש בימים אלה קיבלנו את התרגום המלא מיונתן רטוש" (שקרא לו, כיזוע, "הרוח בערבי הנחל")...

אבא כמעט בכה, אבל למד לקח. יותר נכון, אמא שלי למדה לקח. כמה שנים לפני מותו נסגר המעגל, כשתירגם מחדש את "הרוח בערבי הנחל" והוציא אותו לאור אצל אהד זמורה. העיטב היה לטובתו, במקרה זה, שכן כמתרגם רק השתפר מספר לספר. כסופר, לעומת זאת, חוששתי שהיה מוכשר פחות. נדמה לי שגם הוא חשד בכך ועם כל ספר מופת נוסף שתירגם, הבין כי לעולם לא יגיע לקרסולי היוצר שכתב אותו.

לכן, אני מנחשת, הפנה בהדרגה את האנרגיה העצומה שלו מיצירה מקורית לעבודות תרגום ומחקר. במשך שישים שנות חייו הספיק לכתוב כמאה ספרים (מקור, תרגום ועיבוד) וכן מחזות, תסכיתים ותסריטים רבים, אבל פאר יצירתו היה ללא ספק הלקסיקון לספרות ילדים, שיצא בהוצ' זמורה-ביתן – עבודת נמלים מאומצת שטרם עליה באהבה ובמסירות לפחות 20 שנה.. גם ב"דבר לילדים" עבד יותר מ-20 שנה, מבלי שנרשם בתיקו האישי אף יום מחלה אחד.

ואז, כרעם ביום בהיר, תקפה אותו מחלת-דם ממארת. האם היה זה רק מקרה שהכל התרחש בדיוק באותו שבע שבו הגיש את התפטרותו מהעיתון? הציץ לו להקים מכן לספרות ילדים בגבעתיים, וחיי עמדו להשתנות. האם היה עמד בזה? התשובה נמצאת בספר שכתב על מחלתו (באמונה שלמה שהצליח לנצח אותה), "תמונת דם".

הפרק הראשון נפתח בדיוק ביום שבו מסר להנהלה את מכתב ההתפטרות הרשמי: אותו בוקר הרגיש חולשה פתאומית ובוודאי היה מתעלם ממנה, אלמלא הבחין גם מקורביו שהוא חיוור מהרגילו והכריחו אותו להיבדק (לראשונה בחייו) במרפאה השכונתית, בדיקה שבעקבותיה הובהל לאשפוז ממושך בבית חולים ו"נאלץ" לבטל את התפטרותו. הרמזים הרי שתולים שם כמו בספר בלשי... אבל אנחנו לא שמנו לב. אף אחד לא שם לב, גם לא אמא שלי. בטח לא הוא, שהמשיך לחייך עוד 15 שנים נוספות.

כשמת, השאיר אחריו יתומים רבים מלבדנו. עד היום מספרים לי עמיתים שלו כמה הם מתגעגעים אליו, ואני יודעת בדיוק למה הם מתכוונים. היה כל כך קל ונוח לצלצל אליו, לשאול ולהתייעץ בכל עניין פעוט שקשור לעבודתו, ואף פעם לא הרגשתי שאתה מטריח אותו, להיפך, העונג היה כולו שלו.

עכשיו אין ברירה אלא להסתפק בלקסיקון; אבל למרבה הצער, הספר אזל מהחנות לפני כמה שנים, וממילא הוא כבר לגמרי לא מעודק. מזל שאלכס זהבי טורח על עדכון הלקסיקון הזה ועל כרך ההמשך, שאבא שלי מסר לאותה הוצאה – לקסיקון שמקדש למונחים בספרות ילדים. לא נותר אלא לקוות שיראה אור מתישהו בעשור הקרוב, כל עוד ספרות ילדים היא קצת יותר מהארי פוטר.

תמיד ידעתי שאבא שלי קצת מצטער שולדו לו רק בנות, בלי בן שימשיך את השושלת. אבל לא הכל הלך לאיבוד. אמא שלי, תבדל"א, כתבה כמה ספרי ילדים יפים מאוד כשהייתי קטנה, וכיום היא מתפרנסת יפה מתרגום ועריכה של ספרי ילדים. אחותי עורכת שבועון לבנות דתיות וכותבת ספרי ילדים לשוק החרדי. אני דווקא רציתי להיות כל מיני דברים אחרים – רופאה מנתחת, מתופפת בלהקת חזק, במאיית קולנוע, אנימטורית או לפחות ציירת – אבל משום מה לא יצא לי. יום אחד התחלתי לעבוד כסגנית עורך ב"משמר לילדים", ובד בבד לתרגם ולערוך ספרי ילדים – ותיכף הבנתי שכל הסיבובים שעשיתי עד אז היו סתם שמיניות באוויר, ואין עוד טעם לברוח. להיפך, עדיף להתקדם.

היכן שהוא נמצא עכשיו, אומרים, לא צריך מסיכות. אבל לפעמים, כשאני חוזה איך נכדתו הבכורה יעל מתרגמת ועורכת ספרי ילדים – כמו עריכה של תרגום מחדש ל"החח בערבי הנחל", שבה תרגמה בעצמה את כל קטעי השירה, והוציאה מתחת ידיה עבודה לתפארת (מובן שאני אובייקטיבית) – ברגעים כאלה נדמה לי שמופיע פתאום בחדר, תלוי ומרחף – ממש כמו בארץ הפלאות של עליסה (שגם אותו תרגם אבא להפליא) – חיוך גדול ומאיר.

אה, שמת'י לב שבכלל לא כתבתי את שמו, ומן הראוי להוסיף:

אוריאל אופק ז"ל, 1926-1987

(פורסם ב"הארץ" 08/10/95)

ביבליוגרפיה

- אוריאל אופק בלקסיקון הספרות העברית החדשה.
- אוריאל אופק, 'הייתם לאנשים עבריים!' צמחיתה של ספרות ילדים טבעית בארץ ישראל, קתדרה 3, פברואר 1977.
- תורמי ויקיפדיה (2011). אוריאל אופק. ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית. אוזר בתאריך ינואר 25, 2011.
- מילים לשירים של אוריאל אופק באתר שירונט.

מילות מפתח

פרס-זאב | דבר-לילדים | בינה-אופק | עטרה-אופק | שמונה-בעקבות אחד | לקסיקון-אופק | | מרובימזון-עד-לובנגולו | גיבור-חידה | מטרזן-ועד-חסמב"ה | הימאים-באים | הרוח-בערבי-הנחל | הצנחנים-באים | אין-סודות-בשכונה | ספרות-הילדים-העברית-ההתחלה | עליסה-בארץ-הפלאות | מקס-ומוריץ | הקוסם-מארץ-עוץ

[לדף המאמר באתר <<](#)